

Ekonomiska mirakelperioder

Under perioder med verkligt fri marknadshushållning utvecklas företagsamhet och produktion med explosionsartad kraft, menar Sven Rydenfelt, och visar på exempel från olika tider och platser. Men marknadshushållningen är resultatet av en känslig – och därför tillfällig – maktbalans mellan olika grupper bakom statsapparaten.

En ekonomisk pestilens med arbetslöshet och stagnation har drabbat västvärldens industriländer. Det är lockande att från de mörka utsikter farsotens härjningar bjuder låta blicken nostalgiskt söka sig tillbaka i historien till perioder med full sysselsättning och galopperande expansion. Det ligger också nära till hands att söka finna expansionens "hemlighet", den gemensamma grunden. Allt i akt och mening att söka lära av historien.

Den bukett av ekonomiska mirakelperioder jag här presenterar är vad jag har funnit. Säkert kan andra plockare göra andra fynd. Jag tror dock att flertalet i min bukett är så iögonfallande att knappast någon kan gå förbi dem.

Den industriella revolutionen i England

Under den förindustriella tiden var företagarna inom hantverk och handel så nära allierade med de politiska makthavarna, att de kunde bruka den statliga

makt- och tvångsapparaten (poliser, lagar, domstolar, fängelser, bödlar) till att åt sig utverka privilegier av olika slag – monopol, etableringskontroll, tullar och andra importrestriktioner. Dessa monopol, det s k skråväsendet, låg som en död hand över näringslivet och hindrade utvecklingen.

Men under 1700-talet växte sig kritiken mot detta system – bla från Adam Smith – allt starkare, och redan innan det genom näringsfrihetsreformer formellt upphävdes, hade det under lång tid successivt underminerats.

Den ekonomiska liberaliseringen och skråväsendets sönderfall kom först i England, och följderna blev att den framväxande industrin här i slutet av 1700-talet fick utveckla sig i ekonomisk frihet, i avsaknad av såväl privilegier som – motsatsen – statliga kontroller och regleringar.

Det finns anledning fråga sig varför det industriella genombrottet – den industriella revolutionen – i England skedde tidigare än i andra länder. Och kanske framför allt varför det där skedde tidigare än i Frankrike, ett land som under 1600-talet och ett gott stycke in på 1700-talet hade varit ekonomiskt ledande. Eli F Heckscher [1951] besvarar frågan sålunda:

"I det senare landet utfardades en ström av reglementen i hundratals paragrafer för olika grenar av industrin, särskilt textilindustrin, utan

Fil dr SVEN RYDENFELT pensionerades nyligen efter en långvarig forskar- och lärargärning vid Lunds universitet. Bland hans böcker märks "Vårt dynamiska näringsliv" och den 1976 utkomna "Det sjuka 70-talet".

motsvarighet i England. En hel hierarki av ämbetsmän skapades i Frankrike för övervakning av reglementenas efterlevnad, och skråväsendet sattes där också till samma uppgift, medan England knappast hade några yrkesmän för dessa – eller överhuvud taget några – uppgifter. De franska straffen var blodiga, åtgärderna mot inforsel av färgtryckta kattuner anses tex ha kostat 16 000 människor livet, fränsett det mångdubbel större antal som skickades till galarerna.

Det ligger nära till hands att säga att det just var detta som hindrade en anpassning av det franska näringslivet efter de nya möjligheter som öppnade sig, att regleringen med andra ord läste fast det bestående tillståndet."

Vid denna tid var England faktiskt det enda land i Europa med sådan ekonomisk frihet att en relativt renodlad marknadshushållning med fria företag, fri prisbildning, fri konkurrens och fri etablering kunde växa och utvecklas.

När den engelske historikern E J Hobsbawm [1962] tar upp frågan, varför den industriella revolutionen startade i England – av alla tänkbara länder – blir hans svar ungefär detsamma som Heckschers. Han pekar framför allt på frånvaron av "reellt förlamande institutionella hinder för en fullfjädrat kapitalistisk utveckling". I andra länder finner han vid denna tid ingen motsvarande ekonomisk frihet (sid 175 f):

"Varje regering, merkantilistisk och paternalistisk, överste sina undersåtar med ett otal regleringar och administrativa kontroller, som visserligen tenderade att bevara ett stabilt och stillastående samhälle, men samtidigt hindrade de privata företagen . . . Under sådana förhållanden (med paralleller i många länder) fick den industriella utvecklingen uppenbarligen ske på helt andra villkor än i England. På hela kontinenten tog staten en långt mer aktiv del i densamma . . . Än i dag är England det enda land (i Europa) med järnvägar som helt byggts av risktagande och vinstsökande privata företag "

Den nästan totala friheten från statliga regleringar och kontroller – tvångströjor – för industriföretagen i England i slutet av 1700-talet resulterade i en sjudande ekonomisk expansion, en eruption av företagsamhet utan tidigare motstycken i historien. Det var som en is-

lossning, som om dammluckor öppnats för en vårfloed.

Duktigt och driftigt folk såg sin chans och lockades att starta nya företag på löpande band. Snart hade en tät undervegetation av små företag bildats, en fruktbar grogrund för större företag.

En nya tidsålder, industrialismens, föddes och dess pionjärer, företagen, gick på bred front till en offensiv som snart skulle rulla fram över alla nationella gränser för att i sinom tid erövrå världen.

De ekonomiska resultaten var mirakulösa. Snart kunde en enda maskinspinnare i textilindustrin producera lika mycket garn som tvåhundra hemarbetare vid sina spinnrockar. Heckscher [1951] skildrar den galopperande expansionen sålunda:

"På femtio år, 1781–1833, vaxte användningen av råbomull och därmed bomullsindustrin i England 48 gånger; under den följande tiden mellan 1820-talet och 1913 steg denna siffra visserligen 'bara' 29 gånger, men i stället steg tackjärnsproduktionen 46 gånger och kolproduktionen 77 gånger."

Som alla omvälvningar rullade den industriella revolutionen fram över, krossade och slog sönder hävdvunna livsformer och produktionssystem. Det var naturligt, att de undanknuffade och klämda grupperna gick till rasande motattacker, och lika naturligt att de i sin nöd vände sig till statsmakten med begäran om skydd och hjälp.

Ett nät av statliga regleringar och restriktioner byggdes successivt upp, ett nät som knöts allt hårdare och tätare, ett nät som alltmer begränsade företagens handlingsfrihet. Den tidigare galopperande expansionen bromsades upp från mitten av 1800-talet. I fortsättningen kom utvecklingen att ske i betydligt långsammare takt.

Den märkligaste av alla ekonomiska mirakelperioder, industrialismens födelskede, hade nått sitt slut.

Det amerikanska undret 1783–1914

De tidigare engelska kolonierna i Nordamerika tillkämpade sig frihet och oberoende från 1783, och för Förenta staterna blir den långa perioden fram till första världskriget något av en ekonomisk guldålder, en den fria marknadshushållningens höga visa.

I detta nya samhälle fanns inget kungadöme, ingen adel, ingen kyrka och ingen statlig byråkrati – förtryckets institutioner – och medborgarna som flytt ett kvävande förtryck i Europa, värjde sig energiskt mot alla försök till statlig styrning och central reglering. Det federala styrelsesättet med vittgående självständighet och befogenheter för delstaterna, fungerade som en effektiv inbyggd broms mot försök till centralstyrning.

Dessa ytterst speciella förutsättningar förklarar, varför det amerikanska näringslivet fick växa och utvecklas under närmast obegränsad ekonomisk frihet, och förklarar också varför denna frihetsperiod kom att bestå längre än i något annat land, och definitivt längre än i England. Milton Friedman [1975] har karakteriserat perioden 1865–1914 så här:

”Under detta skede, nästan ett halvt århundrade, var USA ett samhälle utan statlig välfärd och utan central planering och styrning. USA kom så nära ett laissez-faire-samhälle med fri företagsamhet som är praktiskt möjligt. Enda undantaget av betydelse var tullarna på importvaror. Men tillträdet till landet var fritt – immigrationen utan hinder.

Trots detta förbättrades massornas levnadsvillkor enormt, något som även gällde för de miljoner och åter miljoner av immigranter som strömmade till USA.”

Friheten från ekonomiska bojar och band frigjorde ett företagande och ett ekonomiskt nyskapande av sådan våldsamhet och under så lång tid, att det överträffade allt i den vägen som dittills skådats. Suget efter arbetskraft blev så starkt och så till synes omätligt, att de inhemska resurserna inte på långa vägar räckte till.

Under ett och ett halvt sekel, 1820–1970, fick – enligt officiella amerikanska uppgifter – 44 miljoner immigranter ett nationellt hem, sysselsättning och bärning i Förenta staterna. Av dessa kom över en miljon från Sverige.

Förenta staterna som vid frihetskrigets början 1775 hade endast en bråkdel av Englands folkmängd, kunde i mitten av 1800-talet gå ifatt och förbi detta land ifråga om befolkning och före århundradets slut också ifråga om ekonomiskt välstånd. Under första världskriget blev det också uppenbart att USA intagit Englands tidigare position som den politiskt och militärt ledande världsmakten.

Under de tvåhundra åren 1775–1975 växte befolkningen i USA till ett antal 215 gånger den vid skedets början, medan den samtidigt i England ökade 6 och i Frankrike 2 gånger.

”... Ytterst speciella förutsättningar förklarar, varför det amerikanska näringslivet fick växa och utvecklas under närmast obegränsad ekonomisk frihet.”

Ett systematiskt studium av i denna artikel redovisade ekonomiska mirakelperioder, har givit vid handen, att den gemensamma nämnaren och grogrunden är den relativt obegränsade ekonomiska friheten för företagarna. Men naturligtvis finns det grupper – framför allt socialister och andra marknadshushållningens kritiker – med andra förklaringar till det amerikanska undret. Låt oss granska ett par av dessa förklaringar.

1. Den nästan obegränsade tillgången på *jungfruligt land*, oändliga vidder redo för plogen.

Vårt svar: Våldiga arealer lämpliga för uppodling och jordbruk fanns vid denna tid lite varstans i världen – även i Sverige – utan att någon märklig expansion kom till stånd.

2. De väldiga resurserna av *outnyttjade naturrikedomar* – jordbruksmark, skogar, malmer, kol, olja.

Vårt svar: En systematisk genomgång av rika och fattiga länder ger vid handen, att den materialistiska välståndsförklaringen lämnar oss i sticket, när vi söker efter förklaringar till större eller mindre välstånd. Det finns länder med rika industriella naturtillgångar som likafullt är fattiga och underutvecklade – Indien, Indonesien, Kina. Medan länder i så gott som total avsaknad av sådana tillgångar återfinns bland världens rikaste – Danmark, Nederländerna, Schweiz, Nya Zeeland och Japan.

Förenta staterna mellan 1783 och 1914 är ett av de mest renodlade exempel på en fri marknadshushållning man finner i den ekonomiska historien. Att landet under denna period – ett och ett tredjedels sekel – slår ett oöverträffat rekord ifråga om folkökning och välståndsstegring är ett faktum.

Den ekonomiska friheten i USA under denna period var inte endast ett resultat av en historisk tillfällighet utan också av en genomtänkt åskådning hos de styrande. En av de första presidenterna, Thomas Jefferson, hade i sitt installationstal 1801 följande att säga om sin syn på en vis och förnuftig statsstyrelse:

”En vis och sparsam regering skall hindra medborgarna från att skada varandra men i övrigt lämna dem frihet att skota sina egna angelägenheter ifråga om produktion och förbättringar. Och det skall inte ta ur arbetarens mun det brod han förtjänat. Detta är grunden för en god statsstyrelse.”

Det japanska undret 1868–1905

Ett av de märkligaste ekonomiska under historien uppvisar, utlöstes i Japan 1868 med den sk Meiji-restaurationen. Det var en grupp unga adelsmän – ”riddare” – som lyckades ta över makten och på ett par tre decennier förvandla Japan från ett ekonomiskt svagt och efterblivet

feodalt samhälle till en modern stat av västerländskt snitt.

Sedan deras land fått tåla en rad förödmjukelser från västerländska stater som Förenta staterna, England och Ryssland – utan att kunna försvara sig – insåg de att en industriell utveckling enligt västerländskt mönster var det enda som skulle kunna hindra någon av nämnda världsmakter att inlemma u-landet Japan i sina välden. Att bevara sitt lands frihet och självständighet var deras mål. En industrialisering i snabbast möjliga takt skulle skapa en ekonomisk bas solid nog att bära upp ett starkt militärt försvar.

Makten i det feodala Japan innehades – enligt det vanliga feodala mönstret – av en storgodsägarklass med mer eller mindre livegna bönder och lantarbetare. En genomgripande jordreform genomfördes, som tvingade godsherrarna att lämna ifrån sig makten över jorden och förvandlade de livegna bönderna till fria bönder med rätt att köpa och sälja jord och med rätt att själva fritt välja grödor och produktionsinriktning. Den nyvunna friheten utlöste en febril utveckling inom det tidigare efterblivna jordbruket.

Samtidigt genomfördes näringsfrihetsreformer enligt västerländskt mönster, reformer som öppnade portarna för en industriell revolution av samma slag som hundra år tidigare utlösts i England. Nya företag växte som svampar ur marken, och företagarna fick inte endast full frihet att agera och verka utan också ett oreserverat stöd från statsmakten.

Staten själv tog ledningen genom att starta och utveckla ett antal viktiga företag, av vilka ett flertal dock senare överläts åt privata företagare. Men framför allt utvecklade statsmakten den infrastruktur som behövdes. Den första järnvägen öppnades för trafik redan 1872. Samma märkliga år infördes allmänna skolor över hela landet och allmän värnplikt, öppnades de första affärsbankerna och startades den första textilfabriken.

Postväsen och ett nytt valutasystem hade införts redan föregående år. Ett nytt system för mått och vikter kom 1873.

Det gamla klassamhället med de fyra "kasterna" adel (krigarna), köpmän, hantverkare och bönder hade upplösts redan 1870, och en genomgripande demokratisering följde. Medan 1878 fortfarande 74 procent av studenterna vid Tokyo universitet var adelsmän, hade andelen 1885 sjunkit till 52 procent. Och 1890 kunde första riksdagen öppnas.

En modern krigsmakt byggdes upp och prövades första gången på allvar – och med framgång – i ett krig med Kina 1894–95. Segern över stormakten Ryssland i kriget tio år senare blev den definitiva bekräftelsen på landets nyvunna ekonomiska och militära styrka. Den nationella självständighet som vid Meiji-reformens början synt så oviss, var tryggad.

Det tyska undret 1948–1965

Ett av senare tids mest uppmärksammade ekonomiska mirakel tog gestalt i Västtyskland några år efter andra världskrigets slut. Även här var det en ohämmad ekonomisk frihet, en tämligen renodlad marknadshushållning, som släppte lös en explosion av företagande.

Ett viktigt led i denna utveckling var den omfattande denazifieringsprocess som paralyserade den byråkratiska apparaten genom utrensningen av dess personal, framför allt den vitala kärnan av ledare och nyckelpersoner. Regeringens verkställande organ för centralstyrning sattes delvis ur spel.

Situationen var därför sällsynt gynnsam för den kupp blivande ekonomiministern (från 1949), professorn i nationalekonomi, Ludwig Erhard iscensatte i juni 1948. Centrala regleringar, priskontroller och ransoneringar upphävdes med ett penndrag, en valutareform ge-

nomfördes och Erhards "sociala marknadshushållning" tog gestalt.

De västtyska företagare som tidigare varit rörelsehindrade i en tvångströja av centrala lagar och regleringar, kunde skaka av sig fjättrarna, resa sig och starta en ekonomisk expansion som ingen i detta läge vågat drömma om. Och detta trots mängden av sönderbombade fabriker och trots att de oskadda företagen till stor del berövats sin maskinpark – konfiskerad av segermakterna.

Den lamslagna industri som under första halvåret 1948 producerat endast 50 procent av 1939 års volym, nådde tre år senare 130 procent. Och trots att 8 miljoner flyktingar enbart åren 1945–50 strömmade till Västtyskland – fler kom i fortsättningen – kunde arbetslösheten reduceras från 10 procent 1950 till 1 procent 1960. Antalet förvärvsarbetande växte samtidigt från 14 till 21 miljoner. Medan Västtysklands andel av världsexporten ökade från 10 till 25 procent (Englands sjönk samtidigt från 35 till 24 procent).

I denna eruption av företagande blev suget efter arbetskraft så våldsamt, att de inhemska tillgångarna, inklusive flyktingarna, inte räckte till. Redan i slutet av 1950-talet började en ström av utländsk arbetskraft söka sig till Västtyskland, en ström som under 1960-talet snabbt ökade i volym.

Naturligtvis har socialister och andra kritiker lanserat helt andra förklaringar till "undret" än dem vi pekat på. Låt oss titta på ett par sådana.

1. Segermakternas konfiskation av den västtyska maskinparken, kom tyskarna att fylla luckorna med toppmoderna maskiner. Medan segrarna i många år nöjde sig med de beslagtagna.

Sanningen är här att tyskarna i många år, av brist på finansieringskapital, fick nöja sig med gamla utranigerade maskiner som segrarna ratat. Men bortsett härifrån – vem skulle uppleva det som

en fördel, som en utlösare av ekonomiska "under", om en fientlig makt konfiskerade en stor del av det egna landets maskinpark?

2. Den våldsamma tillströmningen – gratis och franko – av vuxen färdigutbildad arbetskraft.

Sanningen är här, att en flyktingström motsvarande 25 procent av den ursprungliga befolkningen, i varje tänkbart land i världen skulle upplevas, inte som en tillgång utan som en fruktansvärd börda och belastning.

3. Marshallhjälpen från USA var den kapitalinsprutning som från 1948 fick fart på ekonomin.

Sanningen är, att den totala amerikanska hjälpen 1945–53 utgjorde 3,5 miljarder dollar, varav Marshallhjälpen cirka hälften. Det var en välkommen hjälp i nöden till ett förött och lamslaget land, men likafullt en ringa insats i jämförelse med de totala investeringar som kom till stånd efter Erhardkuppen 1948. En alltför begränsad insats för att förklara "undret".

"Fler och fler börjar vid det här laget ana att 1970-talets ekonomiska sjuka inte har med konjunkturen att göra."

Glöm här inte bort, att alla analyser i tidningar, tidskrifter, böcker, utredningar och rapporter fram till 1948 utan undantag tecknade Västtysklands framtid i ytterst mörka färger. Inte en enda expert och teckentydare hävdade vid denna tid att maskinkonfiskationen och flyktingtillströmningen var någonting annat än fruktansvärda hemsökelser, bördor som i högsta grad försvårade ett ekonomiskt tillfrisknande. Alla räknade vid denna tid med att landet under överskådlig framtid skulle förbli ett lik i lasten för Europa.

Den genom denazifieringen lamslagna byråkratin byggdes emellertid upp på

nytt – delvis med hjälp av tidigare utrensade – och i mitten på 1960-talet begränsades företagarnas ekonomiska frihet i sådan grad, att en markant uppbromsning av produktion och tillväxt följde. Det tyska undrets saga var slut.

Det japanska undret 1955–1970

Vi börjar här med att låta USA:s förre ambassadör i Japan, Harvardprofessorn Edwin O Reischauer [1964] teckna situationen i Japan efter andra världskrigets slut:

"Japan var efter kriget ett fullständigt skövlat och demoraliserat land... Omkring hälften av städernas bebyggelse var nerbränd i grunden till följd av de amerikanska flygräderna. Tokyos befolkning hade minskat med mer än hälften, Oskas med nästan två tredjedelar... Industriproduktionen var helt lamslagen och utgjorde 1946 en siundedel av 1941 års volym."

På samma sätt som skedde i Västtyskland rensade den amerikanska ockupationsmakten ut ett par hundratusen ansvariga för krigspolitiken, en operation som även i Japan tenderade att förlama den statliga byråkratiapparaten. Korea-krigets utbrott 1950 kom amerikanerna att utnyttja den japanska produktionsapparaten, och stora beställningar verkade som en kraftig ekonomisk stimulans. Som principiella anhängare av marknadshushållning sökte amerikanerna fram till ockupationens avslutning 1952 gynna ett fritt näringsliv.

Japanerna var här villiga lärjungar, och fortsatte efter ockupationens slut en ekonomisk politik med mycket stor frihet för företagarna. Perioden 1955–1970 uppvisar produktionsökningar och standardhöjningar som väl förtjänar beteckningen "mirakel". Bruttonationalprodukten hade 1955 nått en volym som placerade Japan som nummer 30 bland världens industriländer. Tretton år senare, 1968, hade Japan avancerat till andra platsen närmast efter USA (enligt OECD-statistik). Under 1960-talet mer

än tredubblades produktion och realinkomst per invånare.

Liksom under den första mirakelperioden efter 1868 har den japanska staten spelat en synnerligen viktig roll i denna utveckling, så viktig att många frågat sig om det japanska näringslivet verkligen varit fritt och inte centralstyrt. Till skillnad från förhållandena i västvärlden har den statliga politiken i Japan främst gått ut på att stödja och hjälpa företagen, inte att tvinga in dem i en tvångströja av regleringar. Samarbetet mellan stat och näringsliv har varit sådant att företagen upplevt staten helt övervägande som en vänligt sinnad makt.

Ekonomiska under i u-länder

Medan det stora flertalet u-länder efter andra världskriget valt att organisera sitt näringsliv enligt socialistiska eller halv-socialistiska system, har ett mindre antal föredragit att pröva system med marknadshushållning. Till den senare gruppen hör länder som Taiwan (tidigare Formosa), Hongkong, Sydkorea, Singapore och Elfenbenskusten. Och medan produktion och standard i den förra gruppen i regel ökat ryckvis och långsamt, har man i den senare gruppens länder kunnat talat om en galopperande expansion, om ekonomiska "under".

Vi är vana vid att ekonomisk frihet och politisk frihet uppträder tillsammans. Men i somliga av de senare uppträder ekonomisk frihet och politisk ofrihet i par. Och naturligtvis hindrar ingenting, att en diktaturregim bestämmer sig för marknadshushållning, om den tror på detta systems överlägsenhet.

Det svenska undret 1950–1970

Sedan från krigsåren kvarstående regleringar under senare hälften av 1940-talet sopats undan, gick det svenska näringslivet från omkring 1950 upp i högvarv. Vi fick en ekonomisk tillväxt som snart

förde upp Sverige till positionen som Europas välbästande nummer ett.

I den relativt ohindrade marknadshushållning som nu följde, blev suget efter arbetskraft så starkt att de egna tillgångarna upplevdes som helt otillräckliga. Vi öppnade därför våra gränser för arbetskraft utifrån och kom efterhand att systerstaterna sätta hundratusentals invandrare.

De tjugo mirakelåren var en typisk interregnumperiod med maktbalans mellan arbetsmarknadens parter. Intressant som historisk bakgrund är här Saltsjöbadsavtalet 1938, då parterna förband sig att inte söka stöd hos statsmakten. Att löntagarparten godtog en sådan överenskommen förklarar psykologiskt av negativa erfarenheter från tidigare perioder, då arbetsgivarna kunnat utnyttja den statliga maktapparaten till sin fördel.

Simultanmordet på marknadshushållningen

Detta interregnum med maktbalans tog definitivt slut omkring 1970. Löntagarna-konsumenterna började nu mer ohämmat spela med den statliga maktapparaten. En strid ström av lagar och förordningar tvingade på företagen-producenterna massor av villkor dessa upplevde som ett otillbörligt tvång. Kurt Samuelsson [1975] har skildrat den flodvåg av centrala regleringar som nu sköljer över näringslivet sålunda:

"Lagstiftningen beträffande företagens och arbetslivets förhållanden har på mindre än fem år varit mer omfattande än all tidigare lagstiftning på dessa områden från 1884 till 1970."

En för de makthavande grupperna till synes ogynnsam prisutveckling söker man hindra med hjälp av statlig priskontroll. Trots att en sådan kontroll är ett dödligt gift för varje marknadshushållning, ett gift som genom att skada producenterna även skadar konsumenterna.

En utveckling av utrikeshandeln som för maktgrupperna ter sig oönskelig söker man hindra via valutapolitik, dvs genom priskontroll på utländska valutor. Men

en övervärdering av den egna valutan – den stora frestelsen – ger en alltför billig import och en alltför dyr export. Effektiva och välskötta företag slås på hemmamarknaden ut av en artificiellt billig import. Och berövas på världsmarknaden sin konkurrensförmåga till följd av de felaktiga valutakurserna.

En totalt marknadsnedbrytande politik från den moderna maktstatens – mastodontstatens – sida utlöstes av oljekrisen 1973. Ett tidigare tonnageöverskott förstärktes kraftigt av krisen med minskade order för varven som följd. En nerskärning av fartygsproduktionen skulle emellertid inneburi avskedanden och arbetslöshet, en marknadseffekt som en modern mastodontstat inte är villig acceptera. Med hjälp av statliga subventioner (rekordstora i Sverige) sökte regeringarna i olika länder skydda det egna landets företag och sysselsättning (på andras bekostnad = ”exportera arbetslösheten”).

Tack vare att staten täckte förlusterna kunde de understödda varven bygga och sälja fartyg till priser som endast motsvarade – säg – hälften av kostnaderna. Rederier som köpte dessa fartyg kunde givetvis alltid bjuda under och konkurrera ut rederier som köpt sina båtar till fullt pris.

En kedjereaktion med fruktansvärda konsekvenser för marknadssystemet hade startats. Eftersom statsstödda företag alltid kan sälja till lägre priser än – och slå ut – självbärande företag, kommer kris och nedläggningshot att sprida sig till fler och fler företag. Staten tvingas till ständigt fler brandkårsutryckningar. En socialisering av bransch efter bransch blir den enda slutliga lösningen.

Vanligen skylls företagets svårigheter på ineffektivitet och vanskötsel. När sanningen är att ingen i ett läge utan fungerande marknader kan avgöra om ett företag är effektivt och välskött eller motsatsen.

Fler och fler börjar vid det här laget ana att 1970-talets ekonomiska sjuka inte har med konjunkturen att göra. En och annan börjar också ana att våra svårigheter har med ”mordet på marknaderna” att göra. Ett mördande där gigantiska statliga subventioner varit det främsta mordvapnet.

Men – invänder någon – skulle inte resultatet för oss blivit katastrof, om vi inte givit våra företag statligt stöd, när de utländska konkurrentföretagen fått det?

Svaret är nej. Våra företag har fram till 1970, då marknaden fortfarande var intakt och konkurrensen stenhård, till fullo dokumenterat sin effektivitet. Men inte ens världens effektivaste företag skulle ha kunnat klara så orimliga konkurrensvillkor som vår marknadsnedbrytande politik ställt dem inför. Sanningen är att om vi fortsätter med denna politik, kommer vi att bädda för en katastrof av helt andra proportioner än den vi drabbats av om vi 1973 accepterat marknadens välmotiverade krav på en nerskärning av vår fartygsproduktion.

Marknadshushållningens villkor

En marknadshushållning är först och sist ett *icke-våldssystem* grundat på frivilligt samarbete. Ena parten kan här aldrig tvinga på andra parten villkor denna inte frivilligt accepterar. Säljaren kan inte tvinga köparen att köpa. Köparen inte säljaren att sälja.

Ett marknadshushållningssystem sätts alltid ur spel genom att ena parten får möjlighet att använda den statliga våldsapparaten (polis, lagar, domstolar, fängelser, böddlar) till att tvinga på andra parten villkor denne inte frivilligt accepterar.

En marknadshushållning uppstår endast under mycket speciella betingelser och är därför – sett i ett historiskt perspektiv – i ett någorlunda utvecklat samhälle en ganska sällsynt företeelse.

Bland sådana betingelser må följande nämnas

a) Den statliga maktapparaten demokratiseras och faller sönder, när den härskande gruppen efter tex ett krigsnederlag sopas undan.

b) Under perioder då "tiden byter skinn" och maktens vågskålar är på väg att tippa över från en samhällsgrupp till en annan, uppstår ofta ett interregnum då vågskålarerna väger jämnt, en mellanperiod då ingendera parten i marknaden kan använda statens maktapparat gentemot andra parten.

c) När en härskande grupp är övertygad om marknadshushållningens överlägsenhet och därför undviker att använda den statliga tvångsapparaten gentemot någon av marknadens parter.

Under perioder då en marknadshushållning kommer till stånd, utvecklas företagsamhet och produktion med styrkan av en explosion. Ett mycket starkt sug efter arbetskraft uppkommer och sysselsättningen blir inte bara full utan överfull. Det stora bekymret under sådana perioder är aldrig överskott på arbetskraft – arbetslöshet – utan brist på arbetskraft.

I samhällen med marknadshushållning är maktbalansen mellan arbetsmarknadens parter god. Arbetsgivaren såväl som arbetstagaren har rätt att säga upp ett anställningskontrakt. Arbetsgivaren såväl som arbetstagaren kan alltid vägra att acceptera erbjudna eller krävda villkor. I det läge med brist på arbetskraft som uppstår under marknadshushållning, har den anställde en starkare förhandlingsposition – "säljarens marknad" – än i något annat system. En arbetsgivare som i en sådan marknad inte behandlar sina anställda väl och uppfyller rimliga krav, står snart utan personal. Och utan företag.

Den härskande gruppen i ett samhälle

identifierar sig i regel med endera parten i marknaden. Under kapitalismen med producenten-arbetsgivaren, i dagens postkapitalistiska samhälle med konsumenten-arbetstagaren. Ingen grupp som lyckats erövra makten – i demokratisk ordning eller på annat sätt – har någonsin tvekat att använda den statliga våldsapparaten för förtryck av andra grupper. Detta gäller i lika mån om arbetsgivare och arbetstagare, om producenter och konsumenter. Noteras bör att förtrycket alltid utövas med utomordentligt gott samvete och i fast övertygelse om den förda politikens rättfärdighet och samhällsnyttighet.

Allt företagande och all produktion är ett resultat av mänsklig kreativitet, och dagens forskare har ganska klart för sig att våld och förtryck i alla sammanhang skadar och paralyserar kreativiteten. Dagens kraftiga uppbromsning av produktion och sysselsättning bär syn för sägen.

När ena parten i en marknad tror sig kunna tilltvinga sig fördelar på andra partens bekostnad med hjälp av den statliga våldsapparaten, bygger denna tro på en illusion. I själva verket fungerar de båda parterna i en marknad som siamesiska tvillingar, och varje åtgärd som exploaterar eller blodtappar den ene, måste också skada den andre. Förtryck skadar inte endast de förtryckta utan också förtryckarna.

Referenser

- Friedman, M., [1975], *There's no such thing as a free lunch*, Illinois, USA
 Heckscher, E., [1951], "Det moderna ekonomiska samhällets uppkomst", *Dagens Nyheter* 24.12
 Hobsbawm, E. J., [1962], *The age of revolution. Europe 1789-1848*, London
 Reischauer, E. O., [1964], *Japan. Past and present*, Tokyo
 Samuelsson, K., [1975], *Industrins politiska framtid*, Stockholm